

מנחה וזבח

עיונים בסוגיות יסוד
בסדר קדשים

הרב דניאל וולף

ישיבת הר עציון
אלון שבות
תשע"ג

עורכים:

דן נבון

חננאל שפירא

הפקה:

אביעד ברטוב

עיצוב גרפי:

בתיה סתיו

הגהה:

בנימין פרנקל

תודות לכל בני הישיבה שנרתמו וסייעו
להגהת הספר ולהכנת מפתח המקורות.

מסת"ב: 8-08-7430-965-978

© כל הזכויות שמורות למחבר ולישיבת הר עציון

אלון שבות, גוש עציון 90433

טלפון: 02-9937300 | פקס: 02-9931298

office@etzion.org.il | www.etzion.org.il

המחבר ישמח להערות: wolf.danw@gmail.com

למורי ורבי עם הגיעו לגבורות

גאונותו וצדקותו של הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א מן המפורסמות הן; בהזדמנות זו רציתי להפנות תשומת לב הקוראים לצד אחר של תרומתו לציבור - כמורה וכאיש חינוך.

שיטת הלימוד שלו - אותה ספגתי ממנו במשך עשרות שנים - בוקעת ועולה מכל שורה בספר. בסדר קדשים בפרט, זכיתי לשמוע ולקרוא את שיעוריו על רוב הסדר ככולו. אך מעבר לכך - אין בפי מילים להודות על הדרך המיוחדת בה בנה ועיצב מו"ר את תלמידיו, ואותי ביניהם. מצד אחד, דורש מו"ר מתלמידיו את התוצאות המיטביות בלימוד התורה, אך דרישה זו מובעת בצורה תומכת ואוהבת הנוטעת בלב תלמידיו את הרצון והיכולת להתפתח ולהתבטא.

כיוון שכתובת ספר זה לא היתה אפשרית בלי תמיכתו ועידודו, וכמובן ללא התורה שספגתי ולמדתי ממו"ר שליט"א, מן הראוי שספר זה יוגש לכבוד מרן. נתפלל ונברך את הרב שיזכה לשנים רבות נוספות בהרבצת תורה, ונזכה כולנו להתבשם מתורתו.

בְּן חָכָם יִשְׁמַח אָב

(משלי י', א)

ספר זה מוקדש לבני היקר

מרדכי מאיר סטון יצ"ו

ולבית הועד בו שתה בצמא דברי חכמים

ישיבת הר עציון

אלון שבות

בתפילה ובתקווה שימשיכו לשגשג

באהבה ובהערכה,

אברהם הערש סטון

תוכן העניינים

5	מכתב ברכה והסכמה – הרב אהרן ליכטנשטיין
8	הקדמת המחבר
12	הקדמת העורכים
15	מקדש וקדשיו
17	טעמי מצוות הקרבנות
31	מצוות בניין המקדש
47	פתיחת דלתות ההיכל
65	מנורה ושולחן
83	האורים והתומים
105	רשות הקדש
107	בעלות בהקדש
133	בעלות בקרבנות ציבור
155	יסודות מעילה
181	סוגי הקדשים לעניין מעילה
191	תשלומי מעילה
205	קדושה
207	ייעוד הקדשים וסוג הקדושה

231	החלת קדושת הקרבן במנחות ובזבחים
245	קידוש בכלי שרת
271	נספח - קידוש כלי בקדשים שאינם קרבנות
275	עבודת הקרבנות
277	שחיטת חולין וקדשים
299	כי הדם הוא הנפש
319	זריקת הדם כמקדשת
333	דם חטאת הנכנס להיכל
353	הקטרת האימורים
387	טומאה ושבת בקרבנות ציבור
409	מחשבה הפוסלת בקדשים
427	מחשבת לשמה וסתמא לשמה
441	מפתחות
443	מפתח עניינים
450	מפתח תנ"ך
453	מפתח מדרשים
455	מפתח ש"ס
469	מפתח משנה תורה לרמב"ם
473	מפתח כללי

ישיבת הר עציון Yeshivat Har Etzion

ב"ה יום ג' לפ' ואברכה מברכיך

ז' מרחשוון תשע"ג

לכבוד מרנן ורבנן, לומדי תורה ומוקיריה,

לשמחה ולעונג לי לעטר את פתח ספר "מנחה וזבח" – המוגש בזה בפני ציבור אניני הטעם התורני, המורגלים להעריך ולהוקיר את עוצמת שילוב גמרא וסברא, היקף ועומק – בדברי המלצה, אודות הספר ומחברו.

אמנם אתמחי גברא ואתמחי משנתו ותורתו. הרב דניאל וולף שליט"א, קנה שביתה מני זה דור שלם בבית מדרש ישיבת הר עציון, ובמשך כמה שנים בתקופה זו אף ישב על ספסל תלמיד מן המניין כקונה תורה מפי מו"ח הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל ויצק מים על ידיו. בהמשך זכה להתמנות כחבר קבוע בצוות הרמי"ם של ישיבת הר עציון, ובהקשר זה הוא מרביץ תורה בשיעוריו ובספריו למעלה מעשרים שנה.

מעבר למעמדו ותפקידו הרשמי, אתמחי גברא מזמן כשולט ומחדש במרחבי הסדרים העומדים במרכז הלימוד בעולם הישיבות, כמודגש בספר "מנחה לאהרן". ואתמחי במיוחד במומחיות ממוקדת במגזרים הנמצאים בצידי רשות הרבים, כקדשים וטהרות – כמובלט בספרים "מנחה טהורה", ו"מנחה וזבח", הרואה אור כעת.

הכל נעשה בשילוב עיצוב יסודות עם תנופה לליבון פרטים, כיד ה' הטובה עליו. מי יתן ויזכהו הקב"ה להמשיך להרכיץ תורה במרץ ובשלווה לאי"ט.

בברכת התורה והמצוה,

אהרן ליכטנשטיין

אהרן ליכטנשטיין

בעניין לימוד תחומי קדשים¹

מן העתיקות שבמסורות תכניות לימוד תורה בראשית דרכם של ילדי ישראל היא הפתיחה בלימוד והוראת תחום הקדשים המופיע בספר ויקרא. "יבואו טהורים ויתעסקו במעשה טהורים".

לצערנו, המסורה הזאת נשחקה במידה משמעותית, מתוך תחושה שהדבר בזמנינו קשה למדי. ניתן אמנם להבין את השינוי הזה ואף להזדהות עם הגורמים שהובילו להעדפת תחומי לימוד אחרים במרוצת הדורות; ועם זאת – חס לנו ואל לנו להתעלם מתכני עולם של מקדש וקודשיו.

צריך להיות ברור לנו שמעבר לעצם הסלידה מדירוג ונתינת מעמד נחות לעולם כל כך עשיר, שהינו מעיקרי וגופי תורה, לא יעלה על הדעת שלימוד של תחומי קדשים יעשה מקופיא ולא מקיבועא.

נכון הדבר שכבר בימי חז"ל, וגם בהמשך הדרך בתקופת הראשונים, ניתנה עדיפות מעשית ללימוד תחומים הנוהגים בזמן הזה, המרוכזים בסדרי מועד נשים ונזיקין. סביר להניח שהיה בכך משום התוויית מבנה וסדרי לימוד מתאימים, אך בדרך זו לא היה משום התעלמות מהקצאת מקום נכבד לתחומי קדשים, ברמה הולמת ומתאימה.

יתכן שדווקא בזמנינו קיים צורך לחיזוק לימוד זה במסגרת שיבת ציון והרחבת מפת לימוד התורה הכרוכה בה; דווקא בתקופתנו יש לשאוף להחזיר עטרה ליושנה ולהחדיר תכני וערכי לימוד ענייני קדשים בבניית עולמם הרוחני וזהותם התורנית של תלמידינו.

אמנם אין בכך כדי לקבוע את תכניות הלימוד באופן מפורט. מלאכה זו היא חלקם של מחנכים, מלמדים ומעצבי תכניות לימוד הנדרשים להתאים את הלימוד

1 להסכמה צירפנו מכתב של הרא"ל בעניין לימוד קדשים. המכתב נכתב והתפרסם לפני כשנה ב'מעלין בקודש' (גליון כ"ג עמ' 11-12), והרב אישר את הדפסתו בספר זה יחד עם ההסכמה. מפאת ההקשר, לא הבאנו את פתיחת המכתב וחתמתו.

לציבור התלמידים שלהם בהתאם לרמת מיומנותם בלימוד, ולהיקף ועומק עניינם. ברם, אשר לפן העקרוני – וודאי שמן הראוי ומן הרצוי לכלול לימוד עניני קדשים כמרכיב יסוד בלימוד התורה בשלביה השונים. בעיסוק בתחומים אלו חייב להיות פן של לימוד יסודי, ולא כתחום שנדחק לקרן זוית.

יתכן ויש לתת הדעת על לימוד חלקים נכבדים של מסכתות יסוד מסדר קדשים, ולכל הפחות חלקים יותר מצומצמים מהן. אך ניתן גם לבחור חלקים העשויים להיות קלים יותר לתפיסה, כגון – פרקים ממסכת חגיגה, הפרקים העוסקים בקדשים במסכת פסחים, ורוב מסכת יומא. פרקים אלו עשויים לפתוח צוהר לעולם עשיר זה ויצירת קשר נפשי עמו.

הקדמת המחבר

מונח לפניכם קובץ עיונים על סוגיות יסוד בסדר קדשים. ספר זה הינו המשך של ספרי שיעורי הראשונים: 'מנחה לאהרן' על סדר נשים, ו'מנחה טהורה' על סדר טהרות – אך דרך כתיבתו הובילה למאפיינים מעט שונים. ספריי האחרים נכתבו על ידי תלמידיי, על פי סיכומי שיעורים שהעברתי, ואילו ספר זה הוא פרי עטי – וממילא הסגנון אינו זהה.

רוב מניין ובניין של העיונים המופיעים בספר, מתבסס על שיעורים שהעברתי בישיבתנו הקדושה ישיבת 'הר עציון'; עיקרם הועבר במסגרת ה'כולל הגבוה' הלומד בישיבתנו, המתמקד במסכתות שאינן במסלול הלימוד הישיבתי הרגיל, והשאר ניתנו במסגרת סדרת שיעורי הקדמה לסדר קדשים, שיועדו לכל המעוניינים בכך מבאי בית הישיבה. הכתיבה הסופית נעשתה בשנת תשע"ב במסגרת שנת שבתון; תוך כדי עיון בסוגיות וכתיבת השיעורים, התחדשו אצלי נקודות חשובות נוספות. בדרך כתיבה זו, הדינמיות והחיוניות הקיימות בשיעורים בעל פה נשמרו בצורה טובה יותר משאר ספריי.

מעבר לליבון ולעיון בדברי התורה עצמם, היקרים מאלפי זהב וכסף, ניסיתי להשיג מטרות נוספות בכתיבת הספר: לימוד קדשים מהווה יחידה עצמאית; על אף שרצוי שכל ישיבה תקבע סדר עדיפויות לגבי החומר הנלמד בה, לטעמי ההתמקדות הכמעט בלעדית בסדרים נשים ונזיקין מופרזת. מלבד חשיבותם של סדרים ונושאים נוספים, הרי שבסוגיות מסוימות קיים אף קשר הדוק בין הסדרים – למשל בסוגיית 'לשמה', שמקורה בתחילת מסכת זבחים, אך שלוחותיה מתפרשות להלכות גיטין ולכתיבת סת"ם; חוסר היכרות עם סוגיות מסכת זבחים מוביל לפגיעה ממשית בהבנת הסוגיות האחרות.

במישור אחר, לימוד סדיר של סדר קדשים תורם רבות להבנה עמוקה יותר בכל הנוגע לעולם המקדש, וככלל לקשר שבין האדם עם בורא העולם – הן כציבור והן כיחידים. הספר בעיקרו הוא למדני-עיוני, אך מספר עיונים הוקדשו לנושאים מחשבתיים גרידא, כמו 'אורים ותומים', 'טעמי מצוות הקרבנות', ועוד.

בנוסף לכך, בתחום זה משיק לעיתים עולם ההלכה לעולם המחשבה, דבר שבא לידי ביטוי בחלק מהעיונים.

בציבור הדתי-לאומי יש המפקקים בדרך הלימוד הישיבתית המעוגנת בעולמה של בריסק. דומני שספר זה ממחיש שלימוד חי ברמה גבוהה על פי דרך זו מתרחש ומתפתח בציבור שלנו. חז"ל כבר אמרו כי "אי אפשר לבית מדרש בלא חידוש", והקורא עשוי למצוא כאן עדות ללימוד דינמי שאינו קופא על שמריו.

אחת ממטרותיי בספר זה היתה להביא נקודות מבט חדשות, לצד סידור מובן וברור של הנושאים; כולי תקווה שאכן הקורא ימצא זאת בספר. חלק מהעיונים מנסים להבהיר נושאים, שלמיטב ידיעתי לא זכו לעיון כראוי ('זריקת הדם כמקדשת', למשל); אך ניסיתי לחדד ולהוסיף גם בתחומים שדשו בהם רבים, כגון בעלות בקרבנות על סוגיהם השונים, 'קידוש בכלי שרת', ועוד. אף אם יהיה מי שיטען שלא מדובר בחידושים מהפכניים, אלא בצורה אחרת להגדיר רעיונות של אחרים – לדעתי חידוד ודיוק ההגדרה אינם הידור מצווה עבור הלמדן, אלא נדרשים להיות 'בשרא דתורא' של הלימוד. את הנקודה הזאת אני מנסה להשריש בתלמידי, ואני שואף ומקווה להנחיל זאת גם למעיינים בספר.

ניתן למצוא בספר זה התייחסויות ודיונים העוסקים בספרות שאינה בדרך המלך בעולם הישיבות. מדרשי הלכה ודברי הירושלמי מצוטטים יותר מאשר בספרות תלמודית רגילה. אין ספק ששימוש בכלים מודרניים, ובמיוחד בפרוייקט השו"ת של בר אילן, עזר לי מאוד. כמובן, יש להדגיש כי אין די במציאת המקורות, אלא דרוש עיון ולימוד מעמיק בהם. במקרים מסוימים הדיון המקובל במקורות הללו היה חלקי למדי – מקרים בולטים הם הסוגיה בירושלמי ביומא (פ"ב ה"א) הדנה "מאימתי הקומץ מתיר השיריים", וזו בנדרים (פ"ד ה"ב) העוסקת בחימום ידיים מככר של קונם. מציאה וניתוח של מקורות נידחים עשויים להיות כר פורה לחידושי תורה בזמננו; חשוב לנצל את הכלים האלקטרוניים החדשים כדי להעמיק ולהרחיב את ידיעת התורה והבנתנו בה.

מעבר לתלמוד הירושלמי ומדרשי ההלכה, נעשה שימוש רב במפרשי המקרא

הראשונים כמו הרמב"ן, וגם באלו האחרונים, בדגש על בעל ה'משך חכמה' והנצי"ב. עצם התייחסותם של מפרשי המקרא לנושאים למדניים מובהקים מעניין מאוד, ומביא לידי ביטוי את העיסוק והעניין שמצאו גדולי הפרשנים בנושאים חשובים אלו, שלא זכו להיכלל בחלק הארי של לימוד התורה.

על אף שרוב הכתיבה ועיקרה נעשתה על ידי, תרמו לה תרומה נכבדה הרב דן נבון ור' חננאל שפירא שערכו את השיעורים. שניהם הוסיפו המון – הן לסגנון והן לתוכן של הספר. אני בטוח שלשניהם צפוי עתיד מזהיר בכל תחום שיבחרו לנצל את כישרונותיהם הרבים.

תודתי נתונה מעומקא דליבא לשיבת הר עציון, על תלמידיה ועל הצוות החינוכי שלה. יהיה קשה להגזים בתרומה ובלימוד ששאבתי ממו"ר הרה"ג הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א. דרך לימודו מוטבעת בי ובספר זה. בקיאותו בכל חדרי התורה מן המפורסמות היא, אבל מלבד זאת מאמריו ושיעוריו מצטיינים באופן מיוחד בפריסה מלאה ובהירה של השיטות והאפשרויות השונות. חידושיו ושיעוריו מצייבים רף כה גבוה, עד שקשה להעלות דברי תורה בנוכחותו; אך דווקא בשל כך, עידודו ועצותיו עזרו לי בתחום זה. אני מקווה שקוראי הספר ישפטו את דבריי כשלעצמם, ולא בהשוואה לתורתו של מורי ורבי.

כמו כן אני אסיר תודה לשאר ראשי הישיבה, ולצוות האדמיניסטרטיבי שפועל ללא ליאות לקידום ולהגשמת מטרות הישיבה, אשר אפשרו לי להתקדם וללמוד במשך השנים הרבות שאני לומד ומלמד בה. תודה מיוחדת נתונה לראש הישיבה הרב משה ליכטנשטיין, שפעל רבות, תמך ודרבן בכל הנוגע לכתיבת ספר זה ולהוצאתו. הוצאת הספר התאפשרה בזכות תרומתו הנדיבה של פרופ' ריצ'ארד (אברהם הערש) סטון; ברכת ה' עליו וכל אשר יעשה יצלח.

אין דרך להודות לאשתי האהובה סוזן, התומכת בי ועוזרת לי בכל תחום, אישה הגומלת חסד לכל הבאים לפתחה. "מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה" (משלי י"ח, כב). עזרתה ותמיכתה בי אפשרו וקידמו את לימודיי והישגיי השונים. יהי רצון שנוכה לראות בנים ובני בנים העוסקים בתורה ויראת שמים.

להבדיל, מודה אני לבורא עולם שזיכני ושם חלקי להיות מהעומדים בבית ה'

בלילות, ולא בבתי מדרשות שבחוצה לארץ בלבד אלא אף בארץ חמדה נחלת
צבי. יהי רצון שיעלה ספר זה לפניו לרצון כמנחה וכזבח, ונזכה אני וביתי וכל
בית ישראל לעבדו באמת ולראות בהדר כבודו.

בברכת התורה,

דניאל וולף

הקדמת העורכים

בעמודים הקודמים ניתן למצוא היבטים רבים הנוגעים לחשיבות העיסוק בסדר קדשים, כחלק מרכזי מחלקי התורה, וכבעל משמעות מיוחדת ביחסים שבין אדם לבין קונו; כל שכן ביחסה של האומה כולה לקונה. מחד, 'מנחה וזבח' מיועד להוות פתח לעולם זה עבור בני תורה שטרם נחשפו לתחום בצורה משמעותית, ולהקנות הבנה של ממש ביסודות הלמדניים של חדר זה מחדרי תורה. מאידך, מדובר בספר למדני מובהק, שתלמידי חכמים המצויים בסדר זה ימצאו בו עניין רב, וייהנו מחיבור הסוגיות המקומיות השונות לכדי נושא שלם. יכולתו המיוחדת של הרב וולף שליט"א להתעלות מהסוגיה המקומית לעבר דיון כללי ורחב, ועם זאת לחזור וללכך בצורה מדויקת ויסודית את הסוגיה – רמוזה בדבריו של מורנו הרא"ל שליט"א; דומה, שהמעייין בספר יוכל להבין היטב כלפי מה הדברים אמורים.

הספר נכתב על ידי הרב וולף עצמו, ועבר עריכה ועיבוד שלנו. סגנונו המקורי המדגיש את המעורבות האישית בלימוד הסוגיות ניכר גם בצורתו הסופית של הספר, ואף בכך מעלתו. במקביל להקפדה על סדר ובהירות, השתדלנו לשמור על זרימת הדברים וחיוניותם, שעלולות להיפגע כתוצאה מהקפדה יתירה על סדר נוקשה. בנוסף לכך, בסיום כל פרק הוספנו סיכום החורז את הצירים המרכזיים של אותו עיון, וחותר להביט עליו כמכלול.

ציטוטים בהם הופיעו סוגריים מרובעות או עגולות הובאו בצורתם המקורית, בעוד הוספות שלנו שנועדו להבהיר את הציטוט הובאו בכתב קטן יותר בתוך סוגריים מרובעות. כמו כן, דילוג על מילים סומן בשלוש נקודות, כמקובל. מאחר שסימון זה לא הופיע כלל במקורות הקדמונים, לא תיחמנו את הנקודות בסוגריים – לשם נוחות הקריאה.

לסיום, נמסור את תודתנו לאביעד ברטוב שתיאם בין הגורמים השונים בתהליך הוצאת הספר, ולבתייה סתיו שעיצבה את הספר בחן ובוריזות והביאה אותו לצורתו הנאה. רבים מבני הישיבה נרתמו ברצון להוצאת הספר בשלבינו

האחרונים, ותרמו מזמנם וממרצם. ברכת ה' על כולם.

נודה לקב"ה שזכינו לקבל מתורתו של הרב וולף, ליהנות מבקיאותו ומלמדנותו המיוחדות, ולסייע בהפצת תורתו חוצה. יחד עם הרב וולף, נברך את מורנו הרא"ל, בהגיעו לגבורות, שיזכה להמשיך ללמוד וללמד בבריאות ובנחת לאורך ימים ושנים.

דן נבון

חננאל שפירא